

ЕРТІС ДИДДАРЫ

ҚАЗАҚ ТІЛІ

ӨМІР ӨРНЕГІН ӨЛЕНІМЕН ӨРГЕН

*Жалған дүние азып-тозып қалады,
Жазылған сөз мәңгі иесін табады.
Жүсіп Баласағұн.*

Биылғы жылы Кереку өңірінің жұртшылығы жерлес ақын, Дж. Неру атындағы халықаралық сыйлықтың лауреаты Аманжол Шамкеноұлы Шамкеновтың туғанына 80 жыл толуын атап өтуде. Осыған орай ақынның екі томдық таңдамалы шығармалар жинағы жарық көрді, өмірінің соңғы шағында тұрған Павлодар қаласының Естай көшесіндегі №134/1 үйге ескерткіш тақта орнатылды, алдағы уақытта туған ауылы Қаракұдық орта мектебіне ақынның есімі берілмекші. Құба-құп, өнегелі істер баянды болсын дейміз.

Аманжол Шамкенов қазақ әдебиетінде өзіндік орнын ойып алған ақындарымыздың бірі. Оның алғашқы туындылары бұдан 60 жылдай бұрын республикалық мерзімді баспа бетінде жариялана бастайды. “Студент сыры” атаулы тұңғыш жинағы 1951 жылы кітап болып шыққан. Содан бері Әбекеннің поэзия, драматургия, проза, аударма салаларында 50-ден астам кітабы жарық көрген.

Оның Отан, туған жер, ана, махаббат, достық туралы жүзге жуық өлеңі ән жазылды. Бұлар 1990 жылы жарық көрген “Ұстазым” атты өн өлеңдері жинағына енді. Ақын жырларына есімі бүкіл қазақ еліне, одан әрі бұрынғы Кеңес Одағы халқына танымал болған композиторларымыз Н.Тлендиев, Е.Рахмадиев, Л.Хамиди, І.Жақанов, Ә.Бейсеуов, Б.Жұманиязов, С.Мұхамеджанов, К.Күмісбеков сынды қазақ музыка өнерінің тарландары ән жазғандары белгілі. Әнін Аблақат Еспаев шығарған “Ұстазым” өлеңі оқушылардың әнұранына айналғандай болса, “Әке туралы ой”, “Ана туралы баллада” “Нені ойладың?” “Махаббатта шек бар ма?” “Жастық вальсі”, “Бесік жыры”, “Алматым”, тағы басқа өлеңдеріне жазылған әндер күні бүгінге дейін халқымыздың құмарта тыңдап, сүйсіне айтатын әндері болып келеді.

“Ән - өнердің ішіндегі адам бойын бірден билеп алатын өте нәзік, өте әсерлі, мейлінше жан тебірәттетін күдірет. Әнінің тууы да әр қилы. ... әнді көбіне өлең сөзі тудыруға тиіс деп ойлаймын” дей келе ақын өзінің кейбір өлеңіне екі, кейде үш ән жазылғанын, ал “Ағалы Ертіс” өнінің негізгі авторы Ілияс Жақанов бола тұра, жерлес сазгер Шәкен Рақышев осы өлеңнің тақырыбын “Ертісім ерке өзенім” деп өзгертіп, оған да ән шығарғанын келтіреді.

Ел ішінде “мына өлеңнің сөздері өнге сұранып тұр екен” деген сөз оралымы, сірә, тегін

айтылмаса керек. Басқасын айтпағанда, тек қана ән жазылған өлеңдерінің өзі-ақ ақын мәртебесін аспандатып тұрған жоқ па деген ой да туындайды.

Аманжол Шамкеновтың 60 жасқа толу мерейтойы қарсаңында жарық көрген мақаласында филология ғылымының докторы Әбділхамит Нарымбетов ақынның шығармашылық ерекшеліктерін сараптай келе: “...А.Шамкенов азаматтық ойдың ақыны. Ой биіктігі, сезім байлығы – оның поэтикалық туындыларының басты сипаты. Оның өлеңдерінің көркемдік бояуы айқын, ырғақ-ұйқасы берік, еркін болып отырады. Парасаттылық, оқырманына түсініктілік, жатықтық, қарапайымдылық – ақынның өлеңдеріне тән қасиет” деп түйіндейді. Шындығында да, Әбекеннің сырт көзге қарапайым көрінетін ішкі жан-дүниесінің қатпарлы қыр-сырын, намысшыл өр мінезін, таңдамы мен талғамының нағыз ер азаматқа тән өте биік деңгейде болып келетінін кейінірек, оның шығармаларымен жете таныса жүріп, өзімен жиі араласа келе білдік. Оны мына бір жағдайдан да көруге болады.

Ақынның Керекуде жарық көрген (2001ж.) “Ой-толғам” атаулы соңғы жинағында “әркімнің өзінің көңілі қалайтын сүйікті қаламгері болатыны анық” дей отыра, өзінің Хамит Ергалиевтің жырларына көктемің жауқазын гүліндей сағына күтетінін жазады. Неге олай екенін ақын шығармашылығына арналған “Нәрлі жырлар” атты мақаласын оқи келе түсінгендей болдым. Ондағы пайымдағаным – екі дарынның өмірлік ұстанымының, “жүрек соғысының” бір арнада тоғысып жатуында болса керек. Әбекен атақты француз жазушысы Сент-Экзюпирдің “Адам болу – бәріне де жауапты екеніңді сезіне білу” деген нақыл сөзін, Ұлы Абайдың “Атымды адам қойған соң, қайтіп надан болайын!” деген толғанысын келтіріп, ақын керемет ойды ақын Хамит Ергалиев ерман қарай өрбітіп, тереңдете түседі дей келе, оның Отанына, атамекеніне, халқына деген шексіз сүйіспеншілігін отты өлең жолдарымен келтіреді. Осындай ізгі қасиеттер Әбекеннің өз бойында да мол еді. Өзінің **Туған аймақ**” деген өлеңінде:

*Небір гажан жерді көріп жайнадым,
Душесің шарласам да қай жағам,
Мені озіңе ыштықтырып тарттың ғой
Ыстық едің петкем, туған аймағым!*

деп, ақын атамекенге, ел-журтына деген сағынышың, бауырмалдық, патриоттық сезімін шалқыта, алаулата жырға қосқанын аңғарамыз. “Қазақстан” атты толғауындағы мына бір жолдар да осы сарында.

*Кім сүймейді туған жерін, өз елін,
Өз елімен бір жылылық сеземін.*

*Оған деген махаббаттың иегі жоқ,
Шалқып жатыр бейне Ертісім - өзенім.
Сүйем ойлы орамдарың құлпырған,
Сүйем суын кімдік кесіп, кір жуған.*

Әбекен елге ізін суытпай, жыл сайын келіп жүруші еді. Жазғандарын ала келіп, облыс баспасөздерінде жария ететін. Туып - өскен Ертіс, Ақтоғай, Лебяжье аймақтарына да ат басын бұра кететін-ді. Тұла бойы жылылыққа толы болатын. Әбекеннің 60, 70 жылдық мерейтойларын Кереку өңірінде бірге тойлап өткіздік. Жас арамыз 10 жас - орамдас болсақ та, маған ылғи “айналайын” деуші еді. 70-ке келгенінде жарық көрген таңдамалы жинағында: “*Айналайын Мұрат! Молдір көңілден өмірдегі бар жақсылық пен қуанышты тікелейм!*” деп жазыпты. Ол кісі барша адамға да осылай еді. Онысының шынайы екендігі шығармашылығынан, бар болмысынан анық көрініп тұратын.

Жылылық не деген тамаша!

Жылы сөз бір желдің тастар-ау!

Күлімден бір көздер қараса,

Көңілің болады асқар тау - деп,

жүрегін айқара ашып, ағынан жарылады. Нағыз зиялы азамат өмірін, өнерін, білімін, бойындағы бар асыл қасиетін қоғамға, адамға арнайды. Шыңдарынды ақын, ер көңіл азамат, ойшыл жазушы, қоғам қайраткері осындай болмақ керек шығар.

Осындай ізгі қасиеттер өзінен бір жыл кейін дүниеден өткен зайыбы Раиса Жанқызына да тән еді. “Ата көрген оқ жонар, ана көрген тон пішер” дегендей, ұл-қыздары Ернар мен Ерланнның, Гүлнар мен Айгүлдің де болмысынан тектіліктің, зиялылықтың нышанын байқап көріп, естіп біліп жүрміз.

Кейде маған Әбекеннің еліне, ел басқарған азаматтарға және өзімен аралас-құралас болған біздерге деген шынайы сәнімін, ілтипатын ақтай алдық па деген ой келеді. Оның мол шығармашылық мұрасын игілікке толығынан пайдаланып жүрміз бе? Бұл орайда әлі де болса атқарылар шаралар бар секілді. Алдағы уақытта осының басқа да жолдарын ойластырсақ, ең алдымен өз еліне ақынның 80 жылдығына орай шығармаларының толық жинағы жарық көрсе, бәрімізге де үлкен абырой, қуаныш болар еді. Облысымызда Ұлы Абайдың, Сұлтанмахмұт, Мұқағали, Оралхан Бөкей сынды жыр саңлақтарының оқулары үзбей өткізіліп келеді. Осы іспеттес оқулар А.Шамкенов шығармаларынан да өткізіліп тұрса, нұр үстіне нұр болған болар еді.

Әдебиет, өнер қайраткерлерінің шығармашылығына арналған іс-шаралар С. Торайғыров атындағы орталық кітапхана мен Бұқар жырау мұражайында атқарылып жатады.

Алайда бұл шаралар көбінесе белгілі бір ұжымдар шегінде қалып қоятынға ұқсайды. Жаңадан шыққан шығармалар жинағы да қолға түсе бермейді. ПМУ оларды біраз жаңартып шығарып жатыр. Олардың таралымы аз мөлшерде. Алдағы уақытта осы жағын да ескеріп, жинақтарын молырақ таралыммен шығарып, кітапханаларға, дүкендерге көбірек түсіру керек деп білеміз.

Әбекеңнің 1993 жылы Дж. Неру сыйлығын алардағы өлеңінен мынадай бір шумақтың соңғы жолына көңіл аудардық.

*Ғұмырдың небір белеңін
Елу жыл жырлап келемін.
Рахмет саған, Үндістан!
Елімнен бұрын еледің.*

Еріксіз, апырай, ә, бұл қалай болғаны деп, қайран қаласыз. Өз елі дер кезінде елеп көтермесе, ақын жүрегінде қаяу, халық көңілінде күман қалмай ма?! Биыл облысымыздың 70 жылдығы қарсаңында, яғни, сәті түсіп тұрған шақта, Аманжол Шамкенов есімі Павлодар қаласының бір орталық көшесіне берілсе, оң шешім болар еді деп білеміз. Алайда көңілде бәрібір бір алаң қалып қойған сияқты. Өткізіліп жатқан іс-шараларға салыстырмалы, жоғарырақ деңгейден қарағанда, оларға әлі де бір жүйелілік, жариялылық, сапалылық жетіспейтінге ұқсайды. Содан соң мұндай өрелі істердің басы-қасында жоғары лауазымды жанашыр азамат жүруі тиіс деп білеміз. Осы тұрғыдан алсақ, үстіміздегі жылдың жазында Баянауылда өткен Дихан Бабаның 100 жылдық мерейтойы үлгі боларлық дер едім. Тойды облыс әкімі Қайрат Нұрпейісов құттықтау сөзбен ашып, басынан аяғына дейін аудан әкімі Қорабай Шәкіров жүргізді. Ондағы жасалған баяндаманы нағыз бір ғылыми трактат дерсіз. Тойға келген республикамыздың орақ ауызды, өткір тілді ақын, жазушылары да өз сөздерінде бабамыздың мәртебесін аспандата көтерді. (бір әттеген-айы: бабаның 5 томдығын анадайдан ғана көріп қалдық). Осының бәрін естіп көрген, басқа да ойын-сауықты тамашалаған адамның бәрі де мәңгі естен кетпестей әсер алды. Өзіміз куәсі болған мерейтойға қатты риза болып тарастық.

Сөз соңында айтарым, Иса Байзақов, Қалижан Бекхожин, Дихан Әбілов, Мұзафар Әлімбаев, Аманжол Шәмкенов, Мұбарак Жаманбалинов, Нұтфолла Шәкенов сынды дарынды жерлес ақын-жазушылардың шығармаларын заман ағымына сай өз елінде дер кезінде жаңғыртып, жариялап, насихаттау алда тұрған абыройлы борышымыз деп білемін. Бұнымыз кейінгілерге үлгі, жас буынға таусылмас рухани азық болары хақ.

Мұрат ӘБДІРАХМАНОВ,
*облыстық "Қазақ тілі" қоғамының
басқарма төрағасы.*